

VARJONYRKKEILYÄ PIMEÄSSÄ

Väitöskirjaani voi arvostella vain jos on kirjan lukenut. Myös psykoanalyttisen teorian arvostelu edellyttää teorian tuntemista. Syytettäessä näitä relativismista olisi selvitettävä ja osoitettava, mistä relativismin muodosta on kyse.

Kuka kuuluu tiedeyhteisöön?

Tieteen **autonomisuus** perustuu muun muassa siihen, että tiedeyhteisö arvioi esitettyjä tutkimustuloksia ja teorioita itsenäisesti. Arviointiin voivat uskottavasti osallistua vain ne, jotka ovat perehtyneet asianomaiseen tieteenalaan ja ymmärtävät sitä. (Vrt. Niiniluoto 1984: 28–29; 2003: 190.) Kuka tahansa ei voi julistautua oma-aloitteisesti tiedeyhteisön jäseneksi eikä jonkin alan asiantuntijaksi. Vaikka Jussi Niemelä (2005) vetoaa vastauksessaan ”Internet-tiedepamflettiinsa” (Niemelä 2004a) ja tarjoaa sitä tutkisteltavaksi, siihen on suhtauduttava varauksin.

Jo ilmaus ”Internet-tiedepamfletti” on kaksinkertaisesti ristiriitainen. Kuka tahansa voi julkistaa internetissä mitä haluaa, eikä sellainen julkaisu ole automaattisesti tiedettä eikä se tee laatijastaan tiedeyhteisön jäsentä. Toisekseen häväistyskirjoitukset eivät ylimalkaan kuulu tieteelliseen keskusteluun.

”Tullakseen vakavasti otetuksi tutkijan täytyy osoittaa oppineisuuttaan ja asiantuntemustaan. Hänen on oltava kohtelias kollegoilleen, täsmällinen väitteissään, varovainen johtopäätöksissään ja huolellinen perusteluissaan.” (Niiniluoto 2003: 84.)

Jussi Niemelän kirjoitelma on sävyltään hyökkäävä ja henkilökohtainen, se on täynnä pöyhkeilyä, ideologista kiistelyä ja verisiä yhteenottoja, jotka eivät kuulu tieteen maailmankatsomukseen (esim. Niiniluoto 1984: 46, 93).*

Kirjoitelman perustelut ovat kuunvaloa. Esimerkiksi minut leimataan sekä Urho Kekkosen pojaksi (Niemelä 2004a: 21) että marxistiksi (mts. 94), mikä tuntuu ristiriitaiselta, enkä hyväksy kumpaakaan luonnehdintaa. Tieteen historiasta esitetään outoja tulkintoja. Niemelä koettaa käydä tieteellistä keskustelua poliittisen väittelyn keinoin, mutta sellaisen avulla ei voida

* Pamfletin epilogista muokattu artikkeli, joka käsittelee lähinnä väitöskirjani liitettä B, sekä artikkeliin laatimani vastine ovat näillä näkymin tulossa julkaistavaksi *Psykologia*-lehteen 1/2006.

muodostaa totuudenmukaisia käsityksiä (Peirce 2001: 137–150). Poliittisuus tarkoittaa tässä sitä, että ryhdytään puolustamaan tai ajamaan jotakin tiettyä kantaa eikä aseteta sitä kriittiseen tarkasteluun. Sellainen kanta on metafyyminen (Niiniluoto 1980: 243–248), ja siihen suhtaudutaan fundamentalistisesti.

Vaikka Jussi Niemelä ei väitä itseään tiedeyhteisön jäseneksi vaan tuntuu enemmänkin korostavan ulkopuolisuuttaan (vrt. Niemelä 2004b), niin ryhtyessään tuomariksi, joka julistaa jotakin pseudotieteeksi, hän asetuu käytännössä ”hyvien” puolelle, ja teilaaminen tuottaa ilmeistä mielihyvää (vrt. Canetti 1998: 382).

Väitöskirjani (Lång 2004) hyväksyttiin tieteelliseksi opinnäytteeksi maamme merkittävimmissä tiedekorkeakoulussa, ja tarkastajat ja vastaväittäjä ovat taiteidentutkimuksen ja psykologian asiantuntijoita, tiedeyhteisön arvostettuja jäseniä (vrt. Niiniluoto 2003: 269).

Ensin asia tutkitaan ja sitten vasta hutkitaan

Muutamista Jussi Niemelän (2005) väitteistä käy selvästi ilmi, että hän ei ole lukenut väitöskirjaani, vaikka hyökkää sen tieteellisyyttä vastaan. Hänen menettelynsä tuo mieleen fundamentalistiset uskovaiset, jotka vaativat esimerkiksi elokuvaa *Kristuksen viimeinen kiusaus* tai romaania *Saatanalliset säkeet* kiellettäväksi, vaikka eivät itse ole teosta nähneet tai lukeneet — eikä heidän tarvitse, koska he tietävät olevansa oikeassa.

Jos Jussi Niemelä olisi *de facto* lukenut väitöskirjani, hän ei esimerkiksi väittäisi, että en ”tunnusta Sigmund Freudin erehtyväisyyttä”. Paitsi että tuollainen väite on ristiriidassa fallibilistisen asenteeni kanssa, esittelen myös useita tutkijoita, jotka ovat kritisoineet ja kehittäneet psykoanalyysin teoriaa, ja nojaan heidän käsityksiinsä.

1. Uniopin tarkistus: Ludwig Wittgenstein, Rachel B. Blass, Martin H. Stein (Lång 2004: 111–114, 206–219).
2. Vietti-käsitteen tarkistus: Roy Schafer, Veikko Tähkä (mts. 62–64).
3. Kuolemanviettioletuksen torjuminen: Elias Canetti, Pentti Ikonen, Eero Rechartt (mts. 62–64, 116–120, 234–236).

Lisäksi olen suhtautunut varauksin muutamiin Freudin henkilökohtaisiin painotuksiin.

4. Leonardo-analyysi perustuu käänkösvirheeseen (mts. 39, 173).
5. Antropologiset teoriat (*Toteemi ja tabu*) eivät perustu omakohtai-

- seen kenttätöihin vaan spekulatioon (mts. 39, 122).
6. Dostojevski-tutkielma kärsii spekulatiivisuudesta ja vastakäiön puutteesta (mts. 173).
 7. Freudin käsitykset taiteesta ja taideanalyysistä ovat konservatiivisia, ja hän liitti luovuuden psykopatologiaan ja neuroosiin (mts. 170–174).
 8. Freudilla oli taipumusta yleistäviin diagnooseihin (mts. 131).
 9. Freud ei osannut välttää metafyyssisen spekulatiivisuuden houkutusia (mts. 94).
 10. Jotkin Freudin kehitelmät edustavat ongelmallista kielenkäyttöä (mts. 113).

Luettelo voisi jatkaa. — Kun torjun Richard Websterin (1995: 149) syytöksen, että kumoamisen mahdollisuus oli Freudille ”melkein käsittämätön”, luettelen useita tekstikohtia, joista käy ilmi, että Freudin mukaan niin psykoanalyttisen teorian kehittäminen kuin psykoanalyttisen terapian suorittaminenkin edellyttävät virheellisten hypoteesien hylkäämistä ja että tosiasiallisesti hän noudatti fallibilismia (Lång 2004: 129; ks. myös mts. 84).

Mitä psykoanalyysi käsittelee?

Psykoanalyttisen teorian sisällöstä Jussi Niemelä esittää virheellisiä kuvauksia, vaikka väitöskirjassani kyseiset seipitteet on osoitettu todellisuuden vastaisiksi (ks. myös esim. Köhler 1996: 45–55 *et passim*). Hän väittää yhä, että **oidipuskompleksin** mukaan ”poika haluaa harrastaa seksiä äitinsä kanssa”,* mutta väite on virheellinen, koska oidipaalisessa kehitysvaiheessa lapsi ei ole saavuttanut genitaalista seksuaalisuutta eikä hänellä voi olla siitä kovinkaan selviä mielikuvia (Tähkä 1997: 166–170 *et passim*; Lång 2004: 18, 57–58, 62, 121–122). Paremminkin lapsi haluaa äidin jakamattoman seuran ja huomion. Jos tuo lapsenomainen toive sukeltautuu myöhemmin tietoisuuteen esimerkiksi unessa, se voi silloin ilmetä seksuaalisena pyrintönä. Sellainen mielikuva tuntuu murrosikäisestä tai aikuisesta jälkeensä kuitenkin yleensä epämieluisalta ja ahdistavalta — niin kuin sosiobiologian ennustaisi.

* Samaa väitti hiljattain Anna Rotkirch (2005). Hän rinnasti psykoanalyysin astrologiaan ja homeopatiaan ja kertoi, että psykoanalyysin mukaan ”lapsi haluaa salaa rakastella vanhempansa kanssa”. On kiinnostavaa sinänsä, että tuollaisten pseudotieteellisten argumenttien esittäjä on oman käsityksensä mukaan muuttunut ”yhä tiukemmaksi tieteen puolustajaksi”. Rotkirch ja Niemelä eivät mainitse psykoanalyttisiä lähdeoteoksia, joista heidän väitteensä voitaisiin tarkistaa.

Oudolta tässä keskustelussa vaikuttaa se, että oidipuskompleksi näkyy olevan ainut psykoanalyysin käsite, jonka Jussi Niemelä on kuullut; kieltämättä tämä vastaa sitä muotoa, jossa psykoanalyysi on levinnyt populaariin tietoisuuteen, ja Jussi Niemelä pyrkii vääristämään ja lujittamaan ennakkoluuloja entisestään. Hänen väitteensä eivät perustu psykoanalyttikkojen kirjoituksiin. Psykoanalyysissa oidipuskompleksin merkitys on vähentynyt 1930-luvulta lähtien, kun huomio on kohdistunut äidin merkitykseen ja varhaisimpaan lapsuuteen. Miksi Jussi Niemelä ei tarkastele psykoanalyysin muita, keskeisempiä käsitteitä, esimerkiksi torjuntaa, tiedostumattomia psyykkisiä prosesseja, narsismia, tunteensiirtoa, viettiä ja sitomista? Jos hän olisi tutustunut esimerkiksi vietin käsitteeseen, hän voisi nähdä, ettei sosiobiologia olekaan ensimmäinen teoria, jonka mukaan ihmisen käyttäytymiseen vaikuttavat myötäsyntyiset biologiset ominaisuudet.

Oidipuskompleksin kaltaisen seikan arvostelu edellyttää arvioijalta laajempaa asiantuntemusta:

”Tutkijoiden käyttämät niin kutsutut tekniset termit ja teoreettiset käsitteet (esim. Celsius-lämpötila, massa, ekosysteemi, kausaliteetti, älykkyydosamäärä, metonymia, anomia) voidaan ymmärtää vain tunteamalla teoriat, joiden osia ne ovat” (Niiniluoto 2003: 85).

Varsin oudolta tuntuu myös rakkauden redusoiminen sukupuolilyhteyteen. Lapset rakastavat vanhempiaan ja vanhemmat lapsiaan, mutta tämä ei merkitse, että he haluaisivat harjoittaa sukupuolilyhteyttä toistensa kanssa. Ehkä Jussi Niemelän käsitys johtuu hänen kannattamastaan sosiobiologisesta maailmankuvasta, jossa rakkaussuhteen viimesijaisena syynä voidaan pitää vain heteroseksuaalista siitostapahtumaa ja geenien siirtämistä seuraavaan sukupolveen. Tuollaisen seksuaali- ja yhdyntäkeskeisyyden projisointi lapseen vaikuttaa hämmentävältä. Rakkauden kolmesta lajista — *agapē*, *filia*, *eros* — on käteen jäänyt vain yksi.

Koska sukusiitos on lajin säilymisen kannalta epäedullista, luulisi sosiobiologienkin kiinnostuvan siitä, millaisten tapahtumien ja mekanismien vaikutuksesta psyykkinen olento siirtää kiihkeimmän rakkautensa kasvattajista johonkuhun ulkopuoliseen ja mitä voidaan oppia tuon siirron osittaisista tai täydellisistä epäonnistumisista.

Oidipaalista asetelmaa on koetettu tulkita myös evoluutioteorian avulla (Hopkins 2003: 134–139), mutta saavutetut käsitykset vaikuttavat ainakin osaksi artefakteilta, jotka johtuvat valitusta tarkastelutavasta.

Sä yksin se oot?

Toisin kuin Jussi Niemelän kirjoituksista voisi päätellä, nojaan tutkielmassani kymmenien muidenkin psykoanalyttikkojen tutkimuksiin kuin Freudin. Lähdeluettelossa on noin 640 nimekettä (Lång 2004: 287–312). Sigmund Freudilla ei ole yksinoikeutta psykoanalyysiin, ja viimeisten sadan vuoden aikana sitä ovat kehittäneet tuhannet muut analyttikot. Jo Freud-korpus itsessään on dialogia muiden tutkijoiden kanssa (mts. 128 *et passim*), muut ovat osaltaan kehittäneet ja korjanneet teoriaa havaintojen perusteella, ja tämä työ jatkuu yhä. Psykoanalyysi edistyy uusien tutkimusohjelmien, toisin kuin Jussi Niemelän mainitsemat astrologia, uskomuslääkintä ja autoritaariset uskonnolliset kultit, eikä psykoanalyysia voida niihin rinnastaa.

Vaikuttaa hyvin tunnusmerkkiseltä, että Sigmund Freud on ainut psykoanalyttikko, jonka Jussi Niemelä osaa ja viitsii arvosteluissaan nimetä. Hän tuntuu hyökkäävän psykoanalyysia vastaan paitsi populaareista mielikuvista lähtien myös saman mielenlaadun ohjastamana, jonka vallassa esimerkiksi kreationistit hyökkäilevät evoluutioteoriaa vastaan: teoriaa kuvataan vääristellen, niin että se on helppo kumota (olkiukkoargumentit), ja kritiikki pyörii mystisesti nimenomaan Charles Darwinin persoonan ja *Lajien synnyn* ympärillä; muita tutkijoita ja teoksia ei osata nimetä, vaikka evoluutioteoria ei ole Charles Darwinin yksityisomaisuutta ja sitä on hänen jälkeensä kehitetty. Kreationistitkaan eivät ymmärrä, että tieteessä käsitellään ideoita eikä niiden esittäjiä.* — Millaisen kuvan lukija ylipäänsä saisi evoluutioteoriasta, jos hän tutustuisi siihen vain tuommoisten kriitikkojen kirjoitusten kautta?

Vääristelty lainaus

Jotta Jussi Niemelä saisi juntattua minut lopullisesti maan rakoon, hän väittää virheellisesti, että minun mukaani psykoanalyysia ei ”tule arvioida tieteellisin perustein, koska se ei tieteen kriteereitä väitäkään täyttävänsä” (Niemelä 2005). Tämän vääristellyn ja yhteydestään irrotetun viittauksen avulla koetetaan antaa virheellinen kuva väitöskirjani sisällöstä ja tavoitteis-

* Sosiobiologien henkilösidonaisuus näkyy epämiellyttävällä tavalla siitä, kuinka kiistakumppanin nimi nostetaan kirjoituksen otsikkoon ikään kuin kaakinpuuhun: ”Markus Lång, tie ja fallibilismi”, ”Markus Långin sammakot”, ”Ihmislunto ja Juhani Pietarisen moraali”.

ta. Jussi Niemelä vaikenee tyystin siitä, että luvuissa 4 ja 5 pyrin kuudella-kymmenellä sivulla osoittamaan, kuinka psykoanalyysi täyttää tieteellisyyden kriteerit (Lång 2004: 71–133), ja tieteenfilosofiaa ja psykoanalyysin epistemologiaa käsittelemän myös luvuissa 1, 3 ja 6; tiivistelmässä mainitsen tulokseksi psykoanalyysin tieteellisyyden puolustamisen. Tuon kaiken Jussi Niemelä yrittää tehdä tyhjäksi yhdellä vääristellyllä lainauksella.

Todellisuudessa Jussi Niemelän värittämä katkelma kuuluu seuraavasti:

”Mitä tulee psykoanalyttisen terapian vaikutuksiin, niitä voidaan arvioida kriittisesti ja objektiivisesti (Ollinheimo–Vuorinen 1999: 90–), eikä psykoanalyysin tarvitse hävetä vertailuja muihin terapia-muotoihin. Vertailuja tehtäessä on kuitenkin muistettava, että psykoanalyysi on omanlaisensa hoitomuoto eikä sitä pidä arvioida sellaisin kriteerein, joita se ei esitä täyttävänsäkään (Fisher–Greenberg 1996: 207–).” (Lång 2004: 280; ks myös Leichsenring 2005.)

Tuossa lainauksessa, joka on peräisin liitteestä B, ei siis todeta, ettei psykoanalyysi edes väitä täyttävänsä tieteellisyyden kriteereitä, vaan kysymys on psykoanalyysin vertaamisesta muihin terapiamuotoihin terapiatulosten perusteella, kuten esittämistäni viitteistäkin käy ilmi. Koska psykoanalyysissa ei pyritä hävittämään oireita ja siten palauttamaan aikaisemmin vallinnutta hyvää olotilaa vaan poistamaan potilaan itsehavainnon esteitä ja käynnistämään pysähtyneitä kehitysprosesseja (esim. Tähkä 1997: 211–213; Lång 2004: 83, 105, 107–111, 132, 265), ei psykoanalyttisen terapian tuloksia-kaan pidä arvioida muunlaisten tavoitteiden — esimerkiksi oireiden poistamisen — näkökulmasta. (Toisaalta psykoanalyttisen teorian on selitettävä rationaalisesti sekä terapian onnistuminen että epäonnistuminen.)

Relativismin monet kasvot

Vaikka olen väitöskirjassani ja edellisessä vastineessani (Lång 2005) sanoutunut irti relativismista, Jussi Niemelä syyttää minua yhä relativistiksi, joka käyttää fallibilismia jonkinlaisena viikunanlehtenä. Jussi Niemelän (2005) mukaan psykoanalyysi on pseudotiedettä ja minä kuulemma kannatan fallibilismia ”nimenomaan relativistisista syistä” voidakseni pitää psykoanalyysia tieteenä.

Nuo väitteet ovat vääristeleviä ja haparoivia. Jussi Niemelä ei ota huomioon sitä, että relativismia on monta astetta ja että tiettyjä relativismin muotoja, kuten **maltillista oikeutusrelativismia**, voidaan pitää ongelmattomana (Raatikainen 2004: 67–68) eikä niitä voida nimittää ”subjektivismik-

si”. Sen sijaan relativismin jyrkkiä muotoja ei voida pitää hyväksyttävinä (esim. Niiniluoto 2003: 251–278; Raatikainen 2004: 64–70), joskaan ei niistä syistä, jotka Jussi Niemelä mainitsee. Hän ei myöskään selvitä, tarkoittaako hänen ”fallibilisminsa” **heikkoa** vai **vahvaa fallibilismia** (ks. Niiniluoto 1980: 149–150). Itse kannatan heikkoa fallibilismia, kuten myös fallibilismin ensimmäinen esittäjä Charles S. Peirce (2001: 86).

Ilmeisesti Jussi Niemelä syyttää minua **jyrkästä totuusrelativismista**. Sitä en kuitenkaan kannata, en myöskään **jyrkkää käsitteellistä relativismia**. Lähtökohtanani on **maltillinen kriittinen realismi**, jota on kehittänyt muiden muassa Ilkka Niiniluoto (1999).

Jussi Niemelä koettaa saattaa tieteellisen epäilyn naurunalaiseksi, mutta hän ei erottele toisistaan **loogista** ja **käytännöllistä epäilyä**. Vaikka esimerkiksi painovoimateoria on loogisesti epäiltävissä, se ei ole käytännöllisessä mielessä ”empiirisesti epävarma”. (Niiniluoto 1994: 95.) Jussi Niemelä korostaa mieluusti sitä, kuinka tiede on yleensä **oikeassa**, mutta hän tuntee edustavan jonkinlaista **naiivia realismia**, ja Charles S. Peirce sanoisi hänen kärsivän ”vuorenvarmuuden taudista” (Peirce 2001: 17).

Jäin ihmettelemään, onko Jussi Niemelä mahtanut sekoittaa **totuuden** ja **oikeutuksen**: käsitys on tosi, jos se on saavutettu tieteen menetelmällä? Tuollainen kanta olisi kuitenkin idealistinen, ja se tekisi Jussi Niemelästä jyrkän relativistin. Vaikka esimerkiksi Vulkanus-planeettaan ja flogistoniin uskottiin aikansa tieteellisten perusteiden nojalla, usko ei tehnyt niistä todellisuutta.

Hyve-epistemologiako metodi?

Vastaavanlainen asiantuntemattomuus näkyy siitä, kuinka Jussi Niemelä kohtelee hyve-epistemologiaa. Hän koettaa torjua hyve-epistemologian sillä perusteella, että sitä ei kuulemma ”ole sisällytetty tieteessä käytettyyn hypoteettis-deduktiiviseen metodiin”, ja kyse on siksi **metafyysikasta**. Hän ei kuitenkaan ota huomioon, että hypoteettis-deduktiivinen menetelmä, jota sovelletaan myös psykoanalyysissä (Rubinstein 1997: 301–308 *et passim*; Lång 2004: 90–91; Freud 2005: 87, 188–201), kuuluu **tieteenfilosofian** ja **metodologian** alaan (esim. Niiniluoto 1980: 29–36; 1983: 125–137; Peirce 2001: 238–254), kun taas hyve-epistemologia on **oikeutusteoria**, joka kuuluu **filosofian** ja **epistemologian** alaan. Hyve-epistemologia tarkastelee käsi-

tysten muodostajien ominaisuuksia, eikä se kuulu tieteenfilosofian metodiikkaan. (Lammenranta 1993: 136–; Zagzebski 1996.) Osuvammin voidaan sanoa, että hypoteettis-deduktiivisen menetelmän käyttö on hyveellistä, koska se on osoittautunut luotettavaksi päättelymenetelmäksi.

Metafyysikka on monimerkityksinen käsite (esim. Juti 2001: 13–52), eikä Jussi Niemelä selvitä, mitä hän sillä tarkoittaa. Ilmeisesti hän käyttää sitä, samoin kuin ”relativismia”, ”humanismia”, ”feminismiä”, ”freudilaisuutta” ja ”postmodernismia”, jonkinlaisena yleisluontoisena haukkumasanana ja arvelee kaikkien ymmärtävän sanan samoin. Ylimalkaan kaikki tieteenharjoitus on pohjimmiltaan metafyyssistä, koska voimme vain luottaa siihen, että tieteen menetelmä on jo johtanut meidät riittävän lähelle todellisuutta. Naiivi realismi on erityisen metafyyssistä, koska aistihavainto voidaan osoittaa luotettavaksi vain jos aistihavainto todellakin on luotettava (vrt. Lammenranta 1993: 185).

Vaikka Niemelä hyökkää hyve-epistemologiaa vastaan, hänen oma menettelynsä muistuttaa useinkin jonkinlaista käänteistä hyve-epistemologiaa, koska hän arvostelee ja paljastaa kiistakumppaniensa kuviteltuja moraalisia ominaisuuksia.

LÄHTEET

- Canetti, Elias 1998: *Joukko ja valta*. Suomentanut Markus Lång. Loki-Kirjat, Helsinki. [*Masse und Macht*, 1960.]
- Fisher, Seymor — Greenberg, Roger P. 1996: *Freud Scientifically Reappraised: Testing the Theories and Therapy*. John Wiley, New York.
- Freud, Sigmund 2005: *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere.
- Hopkins, James 2003: Emotion, Evolution and Conflict. — *Psychoanalytic Knowledge* (toim. Man Cheung Chung & Colin Feltham), s. 132–156. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Juti, Riku 2001: *Johdatus metafysiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Köhler, Thomas 1996: *Anti-Freud-Literatur von ihren Anfängen bis heute. Zur wissenschaftlichen Fundierung von Psychoanalyse-Kritik*. W. Kohlhammer, Stuttgart.
- Lammenranta, Markus 1993: *Tietoteoria*. Gaudeamus, Helsinki.
- Leichsenring, Falk 2005: Are psychodynamic and psychoanalytic therapies effective? A review of empirical data. — *International Journal of Psycho-Analysis* 3 (86. vsk.), s. 841–868.
- Lång, Markus 2004: Psykoanalyysi ja sen soveltaminen musiikintutkimukseen. [Diss.] *Studia musicologica Universitatis Helsingiensis*, 12 [11]. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Lång, Markus 2005: Eleitä vai perusteluja? — *Skeptikko* 2 (18. vsk.), s. 33–35.
- Niemelä, Jussi 2004a: Sosiobiologiaa humanisteille ja muille vasta-alkajille - Pamfletti. [Elektroninen käsikirjoitus. Osa laadittu yhdessä Osmo Tammissalon kanssa.] <URI:<http://www.masters.fi/Pamfletti.pdf>>. [Tarkistettu 1. 6. 2005.]

- Niemelä, Jussi 2004b: Uskomatonta mutta totta. — *Skeptikko* 1 (17. vsk.), s. 34–41.
- Niemelä, Jussi 2005: Markus Lång, tiede ja fallibilismi. — *Skeptikko* 3 (18. vsk.), s. 51–53.
- Niiniluoto, Ilkka 1980: *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Otava, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1983: *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Otava, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1984: *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta*. Otava, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1994: *Järki, arvot ja välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä*. Otava, Helsinki.
- Niiniluoto, Ilkka 1999: *Critical Scientific Realism*. Oxford University Press, Oxford.
- Niiniluoto, Ilkka 2003: *Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä*. Otava, Helsinki.
- Ollinheimo, Ari — Vuorinen, Risto 1999: *Metapsychology and the Suggestion Argument: A Reply to Grünbaum's Critique of Psychoanalysis*. Commentationes Scientiarum Socialium, 53. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki.
- Peirce, Charles S. 2001: *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere.
- Raatikainen, Panu 2004: *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rotkirch, Anna 2005: Tieteellisyydestä ja Upj:stä. — *Helsingin Sanomat* 30. 8.
- Rubinstein, Benjamin B. 1997: *Psychoanalysis and the Philosophy of Science*. International Universities Press, Madison.
- Tähkä, Veikko 1997²: *Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen*. WSOY, Helsinki. [*Mind and Its Treatment: A Psychoanalytical Approach*, 1993.]
- Webster, Richard 1995: *Why Freud Was Wrong: Sin, Science, and Psychoanalysis*. Harper Collins, London.
- Zagzebski, Linda Trinkaus 1996: *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge University Press, Cambridge.